

ULRICH Ammon

PLURICENTRIČNI I PODIJELJENI JEZICI

PRVOTNO OBJAVLJENO KAO:

“Pluricentric and Divided Languages”. U: *Sociolinguistics - An International Handbook of the Science of Language and Society*, 2. izd, sv. 2, ur. Ulrich Ammon, Norbert Dittmar, Klaus J. Mattheier, Peter Trudgill. Berlin i New York: Walter de Gruyter, 2004.

<http://www.degruyter.com/>

Preveo: LEONARD JURIĆ

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ljuric.02@gmail.com

1. Nazivi i pojmovi

Naziv *pluricentrični jezici* aludira na drevnu ideju, posebno dijalektološku, da se jezici razvijaju oko kulturnih i političkih centara (gradova ili država) čije jezične varijante uživaju veći ugled. To je dovelo do širenja tih varijanti ili njihovih obilježja. Isto tako, ti centri mogu biti izvorišta procesa standardizacije pluricentričnih jezika. Pluricentrični jezici uključuju dvije ili više standardnih varijanti od kojih se svaka može pripisati jednom centru ili vrijedi za jedan centar. Značenje riječi *centar* prošireno je u kontekstu pluricentričnih jezika. Može se odnositi na određene subpopulacije neke jezične zajednice bez razgraničive regije (npr. nomade kao što su to u Europi Romi i Sinti) ili na razasuta naselja (kao što su to, na primjer, bili Židovi prije utemeljenja države Izrael), ukoliko je jezik standardiziran. Nadalje, moguće je da se centar odnosi na regije, većinom unutar neke zemlje, ili u krajnjem slučaju na stanovništvo tih regija, primjerice na seoske naspram gradskih regija u Norveškoj gdje su njihove standardne varijante (istog jezika, norveškog) Nynorsk odnosno Bokmål. Ipak, većinom se naziv centar odnosi na zemlje ili države. Ustvari te vrste centara toliko prevladavaju da se pluricentrični jezici uglavnom pojavljuju kao jezici dviju ili više zemalja ili država od kojih barem dvije imaju različite standardne varijante. Međutim, kako bi se naglasila posebnost te vrste pluricentričnih jezika oni su dobili specifičan i jasan naziv: polinacionalni jezici¹. Primjer je engleski sa standardnim varijantama Britanije, SAD-a, Australije itd; francuski sa standardnim varijantama Francuske, Belgije, Kanade (Quebeca) te Švicarske; portugalski sa standardnim varijantama Portugala i Brazila i tako dalje. Naziv *nacionalna varijanta (nekog jezika)* odnosi se na polinacionalne jezike i obično označava standardnu varijantu nekog naroda; tako ćemo od sada koristiti taj naziv. U nekim tekstovima, međutim, to značenje kao da uključuje, pored standardne, i nestandardne varijante jezika kakve se govore u dotičnim narodima.

Dva osnovna naziva na području pluricentričnih jezika su *centar jezika* (npr. Britanija) i *standardna varijanta jezika* (npr. britanski standardni engleski²). Naziv se *centar* odnosi u konačnici na jezičnu zajednicu unutar nekog jezika, posebno na *zajednicu jezične varijante* (istinske podgrupe cijele jezične zajednice): na stanovništvo neke regije, zemlje ili države, dok se naziv *standardna varijanta jezika* odnosi na jezični sustav (sustav u širem smislu), *na podsustav* cijelog jezika (koji je zapravo sustav sustava). Svaki centar pluricentričnog jezika tvori sociopolitičku osnovu jedne od njegovih standardnih varijanti. Po definiciji, svaki pluricentrični jezik ima onoliko centara koliko ima standardnih varijanti. Nepluricentrični jezik sa samo jednim centrom, pa dosljedno

1 Ulrich Ammon. *Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und der Schweiz. Das Problem der nationalen Varietäten* (Berlin, New York: De Gruyter, 1995), 49, 97.

2 Usp. vidi pojam "standardne varijante" u: Berutto, Gaetano "Linguistic Variety – Language (Whole Language, Historical Language)"; Ulrich Ammon "Standard Variety". U: *Sociolinguistics - An International Handbook of the Science of Language and Society*, 2. izd, sv. 1, ur. Ulrich Ammon et al. (Berlin i New York: Walter de Gruyter, 2004).

tome sa samo jednom standardnom varijantom, može se označiti kao *jednocentrični* (ili *monocentrični*) ako je to potrebno. *Pluricentrični jezici* nazivani su i *policentrični*³, ali ta terminologija iščezava, možda zato što je etimološki miješana (grčka + latinska), dok je ona prva isključivo latinska. Prijedlog naziva posve grčke etimologije, posebno naziv *polikefalan*, nije se uhvatio. Nazive i pojmove uglavnom su razvili Heinz Kloss i William Stewart, ali i ruski sociolingvist Aleksandar D. Švejcjer⁴, a razradio ih je, među ostalima, i Michael Clyne⁵.⁶

Naziv *pluricentričan* može se pobliže odrediti, ako je to potrebno, prema broju centara kao *bi-*, *tri-*, *quatro-centričan* itd. Daljnje su terminološke odredbe moguće s obzirom na prirodu centara: *plurinacionalan* za narode (npr. Portugal i Brazil u slučaju portugalskog jezika), *pluriregionalan* za regije unutar zemlje (npr. sjeverna i južna Njemačka), *pluridržavni*, što je neologizam, za države koje po rasponu ne odgovaraju nacijama (npr. nekadašnja Istočna i Zapadna Njemačka). Ta razlikovanja mogu biti korisna jer priroda centra može utjecati na standardne varijante: na krutost njihove definicije, stupanj kodifikacije, valjanost norme, simboličnu vrijednost te na stabilnost. Često su, međutim, pluricentrični jezici u isto vrijeme djelomično plurinacionalni, djelomično pluriregionalni ili djelomično pluridržavni, npr. njemački jezik između 1949. i 1990. godine: tada su postojale različite standardne varijante za Istočnu i Zapadnu Njemačku (dvije države za jedan narod: *pluridržavne*), za Austriju i Švicarsku (različiti narodi: *plurinacionalne*), te za sjevernu i južnu Njemačku (dvije regije unutar jednog naroda: *pluriregionalne*). Ovi termini nisu sinonimi poznatijih, tradicionalnih termina. Tako na primjer *nacionalni centar (jednog jezika)* ima specifičnije značenje od nacije te označava samo podgrupu nacija sa: a) svojom vlastitom standardnom varijantom; b) jezikom koji obuhvaća više od jedne standardne varijante.

U kontekstu pluricentričnih jezika jasno terminološko i konceptualno razlikovanje između *standardne varijante* i *standardnog jezika* može biti korisno. Ono prvo bi bilo samo jedna varijanta onog drugog koje pak uključuje i druge varijante: nestandardne varijante (regionalni i socijalni dijalekti) ili, u slučaju pluricentričnog jezika, i druge standardne varijante. Moderni je engleski tako standardni jezik, dok su britanski i američki standardni engleski – standardne varijante. Jezici koji se sastoje samo od nestandardnih varijanti, koji su tek *continua* znanstvenih varijanti grupiranih u jedan jedini jezik, zvali bi se prema tome *nestandardnim* (ili *govornim*) *jezicima*. Pojam

3 William Stewart. "A sociolinguistic typology for describing national multilingualism", u: *Readings in the Sociology of Language*, ur. Fishman, J. A (Haag i Pariz: Walter de Gruyter, 1968).

4 Švejcjer, Aleksandar D. *Očerk sovremennogo anglijskogo jazika v SŠA* (Moskva: Viššaja škola, 1963).

5 Michael Clyne. "Österreichisches Standarddeutsch und andere Nationalvarianten: Zur Frage von Sprache und Nationalidentität", u: *Das Problem Österreich*, ur. Leslie Bodi, Philip Thomson. (Melbourne: Monash University, 1982) i *Language and Society in the German-Speaking Countries* (Cambridge [UK]: Cambridge University Press, 1984).

6 Usp. o povijesti naziva i pojmova vidi u: Ulrich Ammon. *Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und der Schweiz. Das Problem der nationalen Varietäten* (Berlin, New York: De Gruyter, 1995), 42-49.

podijeljenog jezika *a fortiori* pretpostavlja distinkciju između jezika i jezične varijante ako se odnosi na različite jezike nasuprot različitim jezičnim varijantama (o dvama različitim značenjima naziva *divided language* vidi na kraju ovog poglavlja).

Čini se karakterističnim za pluricentrične jezike da su oni izvorni (domorodački ili uvezeni pa udomaćeni) za dobar dio govornika ili da se u najmanju ruku njihovi dijalekti izvorno govore u dvojezičnim centrima kao što je to u njemačkom govornom području u Švicarskoj, sa švicarskim njemačkim dijalektima kao izvorno govorenom niskom varijantom (L1) te sa neizvornim švicarskim standardnim njemačkim kao visokom varijantom (L2)⁷. Strogo uzevši, međutim, izvornost nije bitna za definiciju pluricentričnih jezika jer oni mogu obuhvaćati umjetne jezike kao što je esperanto ako ovi razvijaju nacionalne ili regionalne varijante koje se govore jedino kao L2. Za podijeljene je jezike izvornost još manje kriterij, što ilustrira spor oko moguće podjele umjetnog svjetskog jezika. Suprotno pluricentričnom jeziku, međutim, podijeljeni se jezik može jedino identificirati kao takav ako se osvrnemo na njegovu povijest: on je u nekom razdoblju morao biti nepodijeljen. Taj naziv može imati dva potpuno suprotna značenja (koja treba indeksirati kako bi se izbjegla zbrka): 1) dva različita jezika koja potječu od jednog jezika (*divided language 1*); primjeri su danski i norveški, češki i slovački ili srpski i hrvatski; 2) jedan jezik čiji govornici su politički podijeljeni (*divided language 2*); primjeri su kineski jezik od 1949. g, korejski od 1954. ili njemački između 1949. i 1990. g.

2. ZAŠTO JEZICI POSTAJU PLURICENTRIČNI, A ZAŠTO POSTAJU PODIJELJENI (*DIVIDED LANGUAGE 1*)

Pluricentrični jezici nastaju dijeljenjem jedne standardne varijante jezika (npr. odcjepljenjem latino-američkoga španjolskog standarda od standardnoga kastiljanskog) ili usporednim razvojem više od jedne standardne varijante za isti jezik (npr. austrijskoga standardnog njemačkog i švicarskoga standardnog njemačkog). Razlikovanje između tih dvaju procesa može ovisiti o perspektivi. Tako su njemački lingvisti skloni gledanju da se austrijski standardni njemački odvojio od općega standardnog njemačkog jezika, dok austrijski lingvisti vide staru tradiciju posebnih obilježja austrijskoga standardnog njemačkog jezika, to jest, vide usporedan razvoj njemačkoga i austrijskoga standardnog njemačkog jezika. Takva će se suprotna gledišta, koja su obično politički motivirana, zadržati dokle god naziv *standardna varijanta* bude nedovoljno određen ili dok budu nedostajali ključni povijesni podaci.

Prema Klossu⁸, jezična podijeljenost može biti rezultat dvaju različitih procesa,

⁷ Usp. o dvojezičnosti vidi u Georg Kremnitz „Diglossia – Polyglossia“, a o Švicarskoj u Roland Willems „The Low Countries“ u: *Sociolinguistics - An International Handbook of the Science of Language and Society*, 2. izd, sv. 1, ur. Ulrich Ammon et al. (Berlin i New York: Walter de Gruyter, 2004).

⁸ Heinz Kloss. "‘Abstand languages’ and ‘Ausbau languages’" u: *Anthropological Linguistics* 9, sv. 7 (1967).

to jest, I) Abstand ili II) Ausbau. U slučaju I) lingvistička distanca između podijeljenih varijanti postaje tako velika da je dovoljna za razlučivanje dvaju jezika. Primjeri su za to glavni romanski jezici (talijanski, francuski, španjolski itd) koji su se u razvoju udaljili iako su nekad bili varijante latinskoga. U slučaju II) podijeljeni jezici ostaju unutar uobičajene distance među dijalektima istog jezika, ali istodobno podliježu *Ausbau procesu* ili, što je otprilike isto, standardizaciji. Premda možemo pojmovno razlikovati *Ausbau* i standardizaciju, to su uvelike komplementarni procesi, gdje pritom prvi podrazumijeva "upotrebu u rafiniranim tekstovima (posebno ne-beletrističkim tekstovima; Kloss: *Sachtexte*) uz "modernizaciju vokabulara", dok drugi znači "razvijanje standardne varijante"⁹. Čini nam se (u skladu s pojmovnim objašnjenjem gore pod 1) da se standardizacija više odnosi na pluricentrične jezike nego na *Ausbau*. Luksemburški (letzeburgish), nacionalni jezik Luksemburga, primjer je podjele putem *Ausbaua* ili standardizacije u odnosu na njemački. Nijedna varijanta luksemburškog nema veću lingvističku distancu od standardnog njemačkog (bilo koje standardne varijante njemačkog) nego što je imaju razne nestandardne varijante njemačkih dijalekata. Standardna varijanta, standardni luksemburški, ipak ima dovoljnu jezičnu distancu od bilo koje standardne varijante njemačkog, tako da može funkcionirati kao nukleus zasebnog jezika. Dvije standardne varijante ne mogu imati isti raspon jezične distance kao dvije nestandardne varijante da bi bile klasificirane kao isti (pluricentrični) jezik. Iz toga slijedi da se uvjeti za razdiobu jezika razlikuju za nizove varijanti sa standardnim varijantama ili bez njih. U ovome drugom slučaju jezična distanca mora imati raspon *Abstanda* (*Abstand* jezici), a u prvom slučaju ne mora (*Ausbau* jezici¹⁰).

Za daljnje pojašnjenje čini se korisnim razlikovanje triju jezičnih distanci: *mala* (tipična za standardne varijante istoga pluricentričnog jezika, npr. između austrijskoga standardnog njemačkog i njemačkoga standardnog njemačkog), *srednja* (minimalna jezična distanca između standardnih varijanti dvaju različitih jezika (*Ausbau* jezici), npr. između standardnoga luksemburškog i njemačkoga standardnog njemačkog) te *velika* (= *Abstand*: dovoljna za bilo koje dvije varijante kako bi pripale dvama različitim jezicima, *Abstand* jezici). Dovoljno precizne definicije ovih raspona jezične udaljenosti koje se temelje na operacionaliziranim mjerilima još su uvijek neriješen problem te predstavljaju velik istraživački zadatak. U stvarnoj se praksi jezična distanca često mjeri pokazateljem stupnja uzajamne razumljivosti¹¹. U slučaju *Abstanda* čak i nestandardna varijanta, koja je natkriljena standardnom varijantom¹² ili koja je, drugim riječima, *heteronomna* u odnosu

9 Usp. Harald Haarmann „Abstand-Language – Ausbau-Language“; Ulrich Ammon „Standard Variety“; Helge Omdal „Language Planning: Standardization“; Rodolfo Jacobson „Language Planning: Modernization“, u: *Sociolinguistics - An International Handbook of the Science of Language and Society*, 2. izd, sv. 1 i 3, ur. Ulrich Ammon et al. (Berlin i New York: Walter de Gruyter, 2004).

10 Heinz Kloss. "‘Abstand languages’ and ‘Ausbau languages’" u: *Anthropological Linguistics* 9, sv. 7 (1967).

11 Eugene Casad. "Analyses of Intelligibility", u: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne (Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992).

12 Usp. vidi za naziv: Ulrich Ammon. *Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und der Schweiz. Das Problem der nationalen Varietäten* (Berlin, New York: De Gruyter, 1995), 1-3.

na standardnu varijantu¹³, ne pripada istom jeziku kao i standardna varijanta¹⁴. Posebni su slučajevi standardne varijante s različitim pismom, a malim jezičnim distancama, npr. hindi i urdu (devangari naspram perzijskog pisma), bugarski i makedonski ili, ranije, srpski i hrvatski (ćirilica naspram latinice u oba slučaja); ovi posljednji bili su nedavno, nakon rata na Balkanu, službeno podijeljeni u dva različita jezika. S funkcionalnog gledišta prema kojemu *Abstand* isključuje uzajamnu razumljivost (srednja jezična distanca dopušta otežano razumijevanje, mala jezična distanca razumijevanje s lakoćom), takvi bi slučajevi bili smatrani istim jezikom za usmenu komunikaciju, ali dvama različitim jezicima za pisanu komunikaciju. To su, dakle, rubni slučajevi pluricentričnih jezika ili, govoreći općenitije, klasifikacije u isti ili u dva različita jezika.

Kad se standardnim jezikom (jezik sa standardnom varijantom) počne koristiti u različitim zajednicama, naročito u različitim zemljama, postoje u biti tri moguća ishoda: 1) zajednička, istovjetna standardna varijanta za sve zajednice, 2) pluricentričnost, 3) jezična podjela. U slučaju različitih zemalja, osobito onih koje su zemljopisno udaljene, praktički će uvijek biti razlike u jezičnoj upotrebi; standardna varijanta i, naročito, njezina kodificirana norma mogu i dalje biti iste za sve zemlje na koje se jezik proteže. To je, na primjer, bio slučaj francuskog jezika sve donedavno ili je to bio barem „opći stereotip [da] jednu te istu standardnu varijantu pišu i govore obrazovani francuski govornici po cijelom svijetu i da se ona podučava u školama od Lausanne do Nouméa i od Strasbourga do Montpelliera”¹⁵. Suprotna je mogućnost jezična podjela. To je glavna tema povijesne lingvistike, a njezin je najpoznatiji model genealoško stablo. Spomenuli smo primjer latinskog koji se podijelio u razne romanske jezike. Slijedeći taj dokumentirani slučaj, sazdana su, i tamo gdje ne postoje dokumenti, drugi analogni slučajevi sa zajedničkim proto-jezikom, kao što su to proto-germanski, proto-slavenski pa čak i proto-indoeuropski iz kojih pretpostavljamo da su se razvili, putem jezične podjele, germanski, slavenski ili indoeuropski jezici. Daljnja je podjela nekog jezika u dijalekte analogno ostvarena. Smatra se da su glavni razlozi podjele jezika a) prekid veze između pojedinih skupina govornika te b) unutarnje promjene (*jezik* koji se upotrebljava uvijek se mijenja) ili c) prijenosi iz kontaktnih jezika, osobito jezika ranijeg stanovništva, *substratum*¹⁶. Podjela jezika kao posljedica dugotrajnog prekida komunikacije ili kontakta čini se neizbježnom. Ipak, ne uključuju sve vrste odvajanja prekid komunikacije, na primjer, zemljopisno odvajanje nema tu posljedicu u vrijeme naprednih prometnih i komunikacijskih sredstava. Stoga su se pokazala netočnim predviđanja da će geografski odvojeni jezici poput engleskog biti nužno podijeljeni: "Brojni lokalni uzroci, kao što su

13 Usp. vidi za naziv: J. K Chambers, Peter Trudgill. *Dialectology*. (Cambridge (UK): Cambridge University Press, 1980), 10-14.

14 Harald Haarmann. „Roofless Dialects”, u: *Sociolinguistics - An International Handbook of the Science of Language and Society*, 2. izd, sv. 2, ur. Ulrich Ammon et al. (Berlin i New York: Walter de Gruyter, 2004).

15 Georges Lüdi. "French as a pluricentric language". U: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne. (Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992).

16 Usp. Hermann Paul. *Prinzipien der Sprachgeschichte*, 8. izd (Tübingen: Niemeyer, 1968), posebno poglavlja II i XII.

nova država, novi savezi među ljudima, nove kombinacije ideja u umjetnosti i znanosti te općenje s plemenima potpuno nepoznatim Europi, uvest će nove riječi u američki jezik. Ti će uzroci tijekom vremena dovesti do stvaranja jezika u Sjevernoj Americi koji je različit od budućeg jezika Engleske, kao što su moderni nizozemski, danski ili švedski različiti od njemačkog ili jedan od drugoga (...)"¹⁷. Umjesto toga, engleski se razvio u pluricentrički jezik. Websterovo će predviđanje vrijediti za nizozemski iz kojeg se kao poseban jezik izdvojio afrikaans u Južnoj Africi.

Zemljopisna je distanca suviše površan kriterij za predviđanje jezične podjele. To lijepo ilustriraju divergentni ishodi poput sljedećih: *Velika geografska distanca*: a) SAD - Britanija: dvije nacionalne varijante istog jezika, b) Južna Afrika – Nizozemska: dva različita jezika; *geografska blizina*: a) Austrija – Njemačka: dvije nacionalne varijante istog jezika, b) Luksemburg – Njemačka: dva različita jezika. Kontakti su između SAD-a i Britanije nastavljeni i nakon što je SAD postigao nacionalnu nezavisnost, a postali su još čvršći u 20. stoljeću, posebno u vrijeme obaju ratova. Možemo pretpostaviti da su imali stav u prilog očuvanja zajedničkog jezika. Suprotno tome, dodiri su između Južne Afrike i Nizozemske oslabili nakon što je Britanija osvojila koloniju Cape (u nizu tenzija i ratova između 1795. i 1902. g); tada su *Buri*, koji su govorili nizozemski, gurnuti u unutrašnjost kolonije gdje su razvili izrazite jezične posebnosti koje su kasnije i kodificirane. Jezično jedinstvo s relativno malom Nizozemskom nije se činilo dovoljno presudnim da bi potaknulo snažno nastojanje oko očuvanja zajedničkog jezika. Austrija, koja nije razvila jezik različit od Njemačke, uvijek je sačuvala prisne veze s Njemačkom, a njezina je prijestolnica Beč stoljećima bila i prijestolnica Carstva (*Reich*) koje je uključivalo Njemačku ili države koje su joj prethodile. Nakon Prvoga svjetskog rata austrijski se parlament jednoglasno izjasnio za sjedinjenje s Njemačkom, što su države pobjednice zabranile. Austriju je, bez mnogo otpora, anektirala nacistička Njemačka. Čak su i nakon Drugoga svjetskog rata spone s Njemačkom ostale i dalje jake. Pobjedničke su snage osjećale potrebu da zajamče nacionalnu nezavisnost mirovnim sporazumom (1955) koji izričito zabranjuje Austriji da se ikad ujedini s Njemačkom u jednu državu (*Österreichischer Staatsvertrag*, §4). Prevagnuo je osjećaj u prilog održanja zajedničkog jezika. Suprotno tome, Luksemburg je, iako graniči s Njemačkom, stupao u različite političke saveze. Neko je vrijeme bio pod njemačkom upravom (1684-97, 1795-1814), onda čak i pod španjolskom (1697-1714), a zatim pod nizozemskom (1815-90). Premda je neko vrijeme bio u ekonomskom savezu sa zemljama njemačkoga govornog područja, a zatim i sa samom Njemačkom (*Deutscher Zollverein*, 1842-1919), nikad nije pripadao istoj državi. Za vrijeme obaju ratova ostao je neutralan i osvojen od Njemačke. U vrijeme Drugoga svjetskog rata Njemačka je pokušala opravdati aneksiju jezičnim cenzusom kojim je njihov materinski jezik već bio potvrđen kao *Deutsch* (njemački) na formularima koje su jedino smjeli potpisivati. To se temeljilo na ideologiji *isti*

---

17 Noah Webster, 1789, navod iz: H. L. Mencken. *The American Language*, 4. izd. (New York: Alfred A. Knopf, 1962).

materinski jezik – ista nacionalnost, koja je igrala glavnu ulogu u povijesti njemačkog ujedinjenja. Narod je Luksemburga uspješno bojkotirao taj cenzus. Kasnije su simbolički izrazili svoju nacionalnu nezavisnost razvijajući svoj jezik, luksemburški [*Lëtzenbuergesch*], koji je nekad bio njemački dijalekt (*Moselfrankisch*). U ovoj je jezičnoj podjeli ključan bio stav distanciranja jer se i dalje nastavila interakcija s Njemačkom, njihovim glavnim privrednim partnerom. Uz francuski i luksemburški, njemački je jezik ostao službeni jezik zemlje.

Tako dolazimo do sljedeće igre među faktorima (+/-): -Interakcija > jezična podijeljenost (Nizozemska/Južna Afrika); +Interakcija - distanca >nema jezične podijeljenosti (Britanija/SAD, Austrija/Njemačka); +Interakcija + distanca > jezična podijeljenost (Luksemburg/Njemačka). Čini se da je stav najjači čimbenik, ali važna je i interakcija, a u manjoj mjeri i zemljopisna distanca, čak i u moderno vrijeme naprednih tehnologija putovanja i komunikacije. U slučaju slabije interakcije ili velike zemljopisne distance, pozitivni stav mora biti čvrst da održi zajednički jezik, a u slučaju intenzivne interakcije ili zemljopisne blizine, stav distanciranja mora biti čvrst da bi podijelio jezik.

Čak i u slučaju snažnih povezujućih sila, u mnogim se slučajevima zadržavaju neke jezične razlike (mala jezična distanca, v. gore). Osobito se u zadnje vrijeme čini da je omiljeno rješenje za jezike koji se protežu na nekoliko naroda pluricentričnost, a ne posve ista standardna varijanta. Moguće je objašnjenje za ovu tendenciju nacionalni identitet, tj. nastojanje da se simbolizira ili signalizira nacionalna autonomija i identitet pomoću jezične posebnosti. Takva su nastojanja često igrala ulogu u službenoj jezičnoj politici zemalja. Osobito je jasan slučaj Austrija u kojoj je je službena politika podržala objavljivanje posebnog rječnika (*Österreichisches Wörterbuch*) nakon Drugoga svjetskog rata. To je kodificiralo austrijske nacionalne varijante njemačkog jezika (austrijacizme) i postiglo da se određeni broj austrijacizama (njih 23) uvede u njemački kao službeni jezik Europske zajednice kad joj se pridružila 1995. g.¹⁸

3. NEKA KARAKTERISTIČNA OBILJEŽJA I PROBLEMI PLURICENTRIČNIH JEZIKA

Odnosi između raznih središta pluricentričnih jezika mogu biti različiti. Kao prvo, ta se središta mogu znatno razlikovati po veličini i moći te po ugledu svoje jezične varijante¹⁹. Ona mogu nadalje surađivati u svrhu zajedničkog interesa ili se nadmetati jedno s drugim, posebno na planu jezika, tako da promoviraju svoje nacionalne jezične

18 Michael Clyne. *The German Language in a Changing Europe* (Cambridge (UK): Cambridge University Press, 1995) 31-41; Ulrich Ammon. *Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und der Schweiz. Das Problem der nationalen Varietäten* (Berlin, New York: De Gruyter, 1995), 17-227.

19 Ulrich Ammon. „On Comparing the Centres of Pluricentric Languages: The example of German“. U: *Contrastive Sociolinguistics*, ur. Marlis Hellinger i Ulrich Ammon (Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 1996).

varijante. Primjer su bliske suradnje Nizozemska i Belgija koje su potpisale sporazum suradnje u promoviranju zajedničkoga nizozemskog jezika u *Taalunie*²⁰. Sve su zemlje njemačkoga govornog područja gdje je njemački službeni jezik ili značajan manjinski jezik opetovano koordinirale nastojanje da ostvare zajedničku pravopisnu reformu, a zadnji je rezultat postignut 2005. g.

Rivalstvo i napetosti među središtima često su uočljiviji od suradnje. Oni se čak mogu zrcaliti u stavu učenika dotičnih jezika. Uzmimo kao primjer pitanje američkog naspram britanskog ili drugih varijanti engleskog jezika na što nailazimo u mnogim zemljama u kojima se engleski uči kao strani jezik (FL= foreign language). Premda je takvo rivalstvo između različitih centara engleskog jezika uvelike pritajeno, ono postaje očito u nekim situacijama, na primjer kada treba izabrati između govornika američkoga ili britanskoga engleskog za učitelje ili između dviju varijanti za upotrebu u tiskovinama. Karakteristično je za podučavanje stranih pluricentričnih jezika da dolazi do neodlučnosti u pogledu udjela nacionalnih varijanti manjih središta.

Napetosti mogu biti još veće kad se radi o jezičnim normama u samim centrima. Asimetrija moći i ugleda mogu utjecati na izbor ispravnoga jezičnog oblika unutar nekog centra. Tako je u Quebecu i u njemačkome govornom području Švicarske rašireno mišljenje da su francuski jezik pokrajine Île-de-France ili njemački koji se govori u Berlinu ispravniji od njihovih standardnih varijanti ili čak da su oni jedine zaista ispravne varijante tih dvaju jezika. Koncept je pluricentričnosti djelomično proizašao iz pokušaja rješavanja ili barem ublažavanja takvih problema. Tradicionalno je varijanta starijeg središta uglednija od one nekog novijeg središta, na primjer britanski engleski u usporedbi s američkim engleskim, portugalska varijanta u usporedbi s brazilskom itd. Međutim, kad se veličina i moć centara obrnu tijekom povijesti, stvari se mogu okrenuti u pogledu prestiža nacionalne varijante. Tako američki engleski i brazilski portugalski sad nisu manje ugledne varijante nego što su one njihovih starijih sestara, Britanije i Portugala.

Asimetrije unutar pluricentričnih jezika sežu i dalje. Malim ili ekonomski slabim centrima obično je teško ili nemoguće sveobuhvatno kodificirati vlastitu varijantu; tržište može biti suviše maleno za rječnike i gramatike. Možda se moraju osloniti na kodifikacije središta s većim tržištem knjiga, barem za sofisticirane jezične potrebe. Tako jedino SAD i Britanija proizvode doista velike rječnike engleskoga jezika (*Webster's, Oxford Dictionary*); čak je australski *Macquarie Dictionary* relativno skroman. Sličan je odnos u veličini između njemačkih i austrijskih rječnika njemačkog jezika (*Duden Grosses Wörterbuch der deutschen Sprache vs. Österreichisches Wörterbuch*). Vrlo mala ili ekonomski slaba središta možda uopće nemaju vlastitu kodifikaciju, već samo posebne

---

20 Roland Willemyns. "A common legal framework for language unity in the Dutch language area: The treaty of linguistic union", u: *Multilingua* 3–4, 1984.

varijante njihova govornog standarda. Druga se možda trebaju zadovoljiti s kodifikacijama svoga standarda izvedenim vani, u drugim središtima, gdje su smještene izdavačke kuće. U takvim slučajevima često dolazi do prijenosa iz standardnih varijanti drugih središta. Isto tako, posebne su jezične varijante brojčano ograničene za male centre, pa često obuhvaćaju samo nekoliko riječi, dok moćni centri, naročito velikih naroda, imaju obilje nacionalnih varijanti na svim gramatičkih razinama i razredima: pravopisu, fonetici, leksiku, gramatici i pragmatici (npr. u upotrebi naslova, načina obraćanja). Tako se u načelu može, na osnovi takvih razlika, rangirati druga središta, osobito nacionalne jezične centre, ili razlikovati na ne tako rafiniran način "kompletne centre" od "polu-centara" i slično²¹. Što te razlike u statusu centara znače za govornike, kakve posljedice imaju za primjenjivost njihovih nacionalnih varijanti i za njihovo stvarno jezično ponašanje, još treba sustavno, komparativno istražiti.

Postoji također još temeljnija potreba sveobuhvatnoga jezičnog opisa svih varijanti pluricentričnih jezika. Za engleski jezik časopis *English World-Wide* (izdavač Manfred Görlach) nudi forum za takvo nastojanje²². Za engleski su isto tako jezični opisi nacionalnih varijanti detaljniji nego za druge plurinacionalne jezike. Rani je primjer fonetske varijante Trudgill/Hannah²³. Za njemački se jezik nedavno pojavio opsežni rječnik koji obuhvaća sve nacionalne i regionalne leksičke i idiomatske standardne varijante jezika, ali ne i one druge, tj. nestandardne i neopćenite standardne varijante²⁴. Sličan je posao poželjan i za druge pluricentrične jezike. Clyne²⁵ nam daje prilično obuhvatan popis pluricentričnih jezika, a to su sljedeći (abecednim redom): arapski²⁶, armenski²⁷, kineski (također podijeljeni jezik 2)²⁸, nizozemski²⁹, engleski³⁰, francuski³¹,

21 Ulrich Ammon. "Towards a Descriptive Framework for the Status/Function (Social Position) of a language within a country", u: *Status and Function of Languages and Language Varieties*, ur. Ulrich Ammon (Berlin, New York: De Gruyter, 1989), 89-91.

22 Vidi također: Manfred Görlach. "Sprachliche Standardisierungsprozesse im englischsprachigen Raum", u: *Sociolinguistica 2*, (1988).

23 Jean Hannah, Peter Trudgill. *International English. A Guide to Varieties of Standard English* (London: Hodder Arnold, 1985).

24 Ulrich Ammon et al. *Variante Wörterbuch des Deutschen. Die Standardsprache in Österreich, der Schweiz und Deutschland sowie in Liechtenstein, Luxemburg, Ostbelgien und Südtirol* (Berlin, New York: De Gruyter, 2004).

25 Michael Clyne (ur). *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries* (Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992).

26 Hassan R. S. Abd-el-Jawad. „Is Arabic a Pluricentric Language?“, u: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne (Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992).

27 Peter S. Cowe. "Amēn tet hay kay: Armenian as a pluricentric language", u: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne (Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992).

28 David Bradley. "Chinese as a pluricentric language", u: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne (Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992).

29 Guido Geerts. "Is Dutch a pluricentric language", u: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne (Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992).

30 Manfred Görlach. "Sprachliche Standardisierungsprozesse im englischsprachigen Raum", u: *Sociolinguistica 2*, (1988); Gerhard Leitner. "English as a pluricentric language", u: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne (Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992).

31 Georges Lüdi. "French as a pluricentric language". U: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne. (Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992).

njemački³², hindi-urdu (rubni slučaj zbog razlike u pismu)³³, korejski (također podijeljeni jezik 2)³⁴, makedonski (bugarski) (rubni slučaj zbog razlike u pismu)³⁵, malajski³⁶, pacifički pidžin engleski jezici (koji će se tretirati kao jedan jezik, odvojen od engleskog)³⁷, portugalski³⁸, srpsko-hrvatski (službeno podijeljeni jezik 1)³⁹, španjolski⁴⁰, švedski⁴¹ i tamilski⁴². Još bi se možda mogao dodati swahili⁴³, nekadašnji čehoslovački (danas službeno podijeljeni jezik 1) ili ruski/bjeloruski kao rubni slučaj unatoč tome što je službeno podijeljeni jezik 1.

3. POLITIČKA PODJELA JEZIČNIH ZAJEDNICA (*DIVIDED LANGUAGE 2*)

Morat će biti dovoljno nekoliko primjedbi o podijeljenim jezicima 2, a to su jezici ili, bolje rečeno, jezične zajednice odijeljene osobito strogim političkim granicama koje ozbiljno otežavaju promet i komunikacije. Bilo je značajnih povijesnih slučajeva tako strogih granica na što ukazuju dokazi kao što je na primjer veliki Kineski zid; ali većina najupadljivijih nedavnih primjera oni su istodobnih podjela jezičnih zajednica, posebno one kineske (od 1949), njemačke (1948-1990), korejske (od 1954) ili, možda u manjem rasponu, španjolske na Kubi (prema ostalim latino-američkima španjolskim). Svi su nedavni slučajevi posljedica globalnog sukoba između socijalizma (ili komunizma) i kapitalizma, da se izrazimo jezikom gubitnika. Budući da takve političke granice postoje jedino između politički, a većinom i ekonomski, duboko različitih društava, institucije, zvanja i ideologije u podijeljenim se društvima razlikuju. Iste riječi mogu imati posve različito značenje (npr. riječi *demokracija*, *sloboda* itd. u raznim jezicima) ili mogu

32 Michael Clyne. "German as a pluricentric language" u: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne (Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992), za pojedinosti vidi Ulrich Ammon. *Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und der Schweiz. Das Problem der nationalen Varietäten*, (Berlin, New York: De Gruyter, 1995).

33 Hans R. Dua. "Hindi-Urdu as a pluricentric language", u: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne (Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992).

34 Kim Chin-Wu. "Korean as a pluricentric language", u: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne (Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992).

35 Olga M Tomić. "Macedonian as an Ausbau language", u: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne (Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992).

36 Asmah H. Omar. "Malay as a pluricentric language", u: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne (Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992).

37 Stephen A. Wurm. "Pacific Pidgin Englishes" u: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne (Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992).

38 Alan N. Baxter. „Portuguese as Pluricentric Language", u: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne (Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992).

39 Dalibor Brozović. "Serbo-Croatian as a pluricentric language", u: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne (Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992).

40 R. W. Thompson. "Spanish as a pluricentric language", u: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne (Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992).

41 Mikael Reuter. "Swedish as a pluricentric language", u: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne (Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992).

42 Elay Annamalai. „Multiple Centers of Language Development – the Case of Tamil", u: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne (Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992).

43 Spomenut kod Michael Clyne (ur). *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries* (Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992), 3.

postojati posebne riječi za posebne institucije koje su nepoznate ili samo djelomično poznate i korištene u različitim kontekstima na jednoj i na drugoj strani granice. Često su obje strane izradile vlastitu kodifikaciju (rječnike) takvih razlika, koja je dodatno ustanovila još više jezičnih razlika, na primjer u pismu, pravopisu ili izgovoru. Tako se jezik u Istočnoj i Zapadnoj Njemačkoj do te mjere odvojeno razvio, kao posljedica različitog korištenja i kodificiranja, da su neki promatrači smatrali da se radi o dvjema različitim standardnim varijantama istog jezika⁴⁴. Slične su se razlike razvile u kineskom jeziku između Narodne Republike Kine i Tajvana, ali je pritom kineski jezik usvojio pojednostavljeno pismo⁴⁵; ili u Koreji između Sjeverne i Južne Koreje⁴⁶. „Ne samo da je upotreba kineskih slova ukinuta (u Sjevernoj Koreji) već su se i kinesko-korejske riječi i fraze ili prestale upotrebljavati ili su bile prevedene čisto korejskim riječima“⁴⁷. Socijalističke su države obično ukidale elitističke komponente standardne varijante, npr. pojednostavljenjem pisma (*jian hu zi* u Narodnoj Republici Kini naspram *fan ti zi* u Tajvanu) ili prilagođavanjem izgovorne norme stvarnom govoru širokih narodnih masa (Istočna Njemačka, Sjeverna Koreja). U Sjevernoj su Koreji brojne posuđenice iz kineskog napisane kineskim slovima (Hanjaeo: 한자어), preoblikovane prema domaćim obrascima (고유어: Goyueo) i napisane na hangulu. Čak su i uvriježene svakodnevne riječi, koje su posuđene iz engleskog, preoblikovane pomoću domaćih komponenata koje su ukazivale na njihovo značenje (npr. 노크(nokeu: knock) > 손적기 (songicheok: hand-know-let) (komunikacija preko Chong Si Ho, Taegu). Socijalističke su zemlje, pored toga, pružale opće obrazovanje i suzbijale nepismenost. Ova posljednja promjena razlikuje Kubu od drugih latino-američkih zemalja. Opće obrazovanje i sveopća pismenost zaista su promijenile govorne i jezične navike mnogih pojedinaca. Jesu li one i u kojoj mjeri promijenile sam jezik složenije je pitanje koje treba detaljno ispitati u svakom pojedinom slučaju. Politička je represija, kojoj je bio cilj smanjiti moć povlaštenim klasama, često utjecala na diskurs više od samog jezičnog sustava. Kasnije, politička će represija poslužiti uspostavljanju nove političke kaste. Tada će naziv *ropski jezik* kojim je njemački dramatičar Bertolt Brecht opisao politički diskurs kapitalizma postati *mutatis mutandis* prikladna hiperbola za isti diskurs u komunističkom socijalizmu. Njemačka je jedini slučaj u moderno doba gdje je podijeljeni jezik 2 ponovno sjedinjen. Učinci ujedinjenja Istočne i Zapadne Njemačke na jezik i na diskurs detaljno su proučavani⁴⁸. Raniji identiteti opstoje i na Istoku i na Zapadu na izmijenjen način, što je glavni razlog zašto tragovi podjele još nisu posve nestali.

44 Michael Clyne. *Language and Society in the German-Speaking Countries* (Cambridge (UK): Cambridge University Press, 1984), 26-42.

45 Ping Chen. *Modern Chinese. History and Sociolinguistics* (Cambridge (UK): Cambridge University Press, 1999), 153-163.

46 Chin-Wu Kim. "Korean as a pluricentric language", u: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne (Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992).

47 Kim Chin-Wu. "Linguistics and language policies in North Korea", u: *Korean Studies* 2 (1978), 167.

48 Manfred W. Hellmann. *Wende-Bibliographie. Literatur und Nachschlagewerke zu Sprache und Kommunikation im geteilten Deutschland ab Januar 1990* (Mannheim: Institut für Deutsche Sprache, 1999). u brojnim naslovima; Ursula Bredel, Norbert Dittmar. *Die Sprachmauer. Die Verarbeitung der Wende und ihrer Folgen in Gesprächen mit Ost- und Westberlinerinnen* (Berlin: Weidler Buchverlag, 1999)

BIBLIOGRAFIJA

Abd-el-Jawad, Hassan R. S. „Is Arabic a Pluricentric Language?“. U: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne. Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992.

Ammon, Ulrich. *Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und der Schweiz. Das Problem der nationalen Varietäten*. Berlin, New York: De Gruyter, 1995.

Ammon, Ulrich. „On Comparing the Centres of Pluricentric Languages: The example of German“. U: *Contrastive Sociolinguistics*, ur. Marlis Hellinger i Ulrich Ammon. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 1996.

Ammon, Ulrich. “Standard Variety“. U: *Sociolinguistics - An International Handbook of the Science of Language and Society*, 2. izd, sv. 1, ur. Ulrich Ammon et al. Berlin i New York: Walter de Gruyter, 2004.

Ammon, Ulrich. “Towards a Descriptive Framework for the Status/Function (Social Position) of a language within a country“. U: *Status and Function of Languages and Language Varieties*, ur. Ulrich Ammon. Berlin, New York: De Gruyter, 1989.

Ammon, Ulrich; Bickel, Hans; Ebner, Jakob et al. *Variantenwörterbuch des Deutschen. Die Standardsprache in Österreich, der Schweiz und Deutschland sowie in Liechtenstein, Luxemburg, Ostbelgien und Südtirol*. Berlin, New York: De Gruyter, 2004.

Annamalai, Elay. „Multiple Centers of Language Development – the Case of Tamil“. U: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne. Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992.

Baxter, Alan N. „Portuguese as Pluricentric Language“. U: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne. Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992.

Bradley, David. “Chinese as a pluricentric language“. U: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne. Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992.

Berutto, Gaetano. “Linguistic Variety – Language (Whole Language, Historical Language)“. U: *Sociolinguistics - An International Handbook of the Science of Language and Society*, 2. izd, sv. 1, ur. Ulrich Ammon, Norbert Dittmar, Klaus J. Mattheier, Peter Trudgill. Berlin i New York: Walter de Gruyter, 2004.

Bredel, Ursula; Dittmar, Norbert. *Die Sprachmauer. Die Verarbeitung der Wende und ihrer Folgen in Gesprächen mit Ost- und Westberlinerinnen*. Berlin: Weidler Buchverlag, 1999.

Brozović, Dalibor. “Serbo-Croatian as a pluricentric language“. U: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne. Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992.

Casad, Eugene. "Analyses of Intelligibility". U: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne. Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992.

Chen, Ping. *Modern Chinese. History and Sociolinguistics*. Cambridge (UK): Cambridge University Press, 1999.

Chin-Wu, Kim. "Linguistics and language policies in North Korea". U: *Korean Studies* 2, 1978.

Chin-Wu, Kim. "Korean as a pluricentric language". U: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne. Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992.

Chambers, J. K; Trudgill, Peter. *Dialectology*. Cambridge (UK): Cambridge University Press, 1980.

Clyne, Michael. "German as a pluricentric language". U: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne. Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992.

Clyne, Michael. *Language and Society in the German-Speaking Countries*. Cambridge (UK): Cambridge University Press, 1984.

Clyne, Michael. "Österreichisches Standarddeutsch und andere Nationalvarianten: Zur Frage von Sprache und Nationalidentität". U: *Das Problem Österreich*, ur. Leslie Bodi, Philip Thomson. Melbourne: Monash University, 1982.

Clyne, Michael. *The German Language in a Changing Europe*. Cambridge (UK): Cambridge University Press, 1995.

Clyne, Michael (ur). *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*. Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992.

Cowe, S. Peter. "Amên tel hay kay: Armenian as a pluricentric language". U: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne. Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992.

Dua, Hans R. "Hindi-Urdu as a pluricentric language". U: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne. Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992.

Geerts, Guido. "Is Dutch a pluricentric language". U: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne. Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992.

Görlach, Manfred. "Sprachliche Standardisierungsprozesse im englischsprachigen Raum". U: *Sociolinguistica* 2, 1988.

Haarmann, Harald. „Abstand-Language – Ausbau-Language". U: *Sociolinguistics - An International Handbook of the Science of Language and Society*, 2. izd, sv. 1, ur. Ulrich Ammon et al. Berlin i New York: Walter de Gruyter, 2004.

Haarmann, Harald. „Roofless Dialects". U: *Sociolinguistics - An International Handbook of the Science of Language and Society*, 2. izd, sv. 2, ur. Ulrich Ammon et al. Berlin i New York: Walter de Gruyter, 2004.

Hannah, Jean; Trudgill, Peter. *International English. A Guide to Varieties of Standard English.* London: Hodder Arnold, 1985.

Hellmann, Manfred W. Wende-Bibliographie. *Literatur und Nachschlagewerke zu Sprache und Kommunikation im geteilten Deutschland ab Januar 1990.* Mannheim: Institut für Deutsche Sprache, 1999.

Jacobson, Rodolfo. „Language Planning: Modernization“. U: *Sociolinguistics - An International Handbook of the Science of Language and Society*, 2. izd, sv. 3, ur. Ulrich Ammon et al. Berlin i New York: Walter de Gruyter, 2004.

Kloss, Heinz. “‘Abstand languages’ and ‘Ausbau languages’“. U: *Anthropological Linguistics* 9, sv. 7, 1967.

Kloss, Heinz. *Die Entwicklung neuer germanischer Kultursprachen seit 1800*, 2. izd. Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann, 1978.

Kremnitz, Georg. „Diglossia – Polyglossia“. U: *Sociolinguistics - An International Handbook of the Science of Language and Society*, 2. izd, sv. 1, ur. Ulrich Ammon, Norbert Dittmar, Klaus J. Mattheier, Peter Trudgill. Berlin i New York: Walter de Gruyter, 2004.

Leitner, Gerhard. “English as a pluricentric language“. U: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne. Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992.

Lüdi, Georges. “French as a pluricentric language“. U: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne. Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992.

Mencken, H. L. *The American Language*, 4. izd. New York: Alfred A. Knopf, 1962.

Omar, Asmah H. “Malay as a pluricentric language“. U: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne. Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992.

Omdal, Helge. „Language Planning: Standardization“. U: *Sociolinguistics - An International Handbook of the Science of Language and Society*, 2. izd, sv. 3, ur. Ulrich Ammon et al. Berlin i New York: Walter de Gruyter, 2004.

Paul, Hermann. *Prinzipien der Sprachgeschichte*, 8. izd. Tübingen: Niemeyer, 1968.

Reuter, Mikael. “Swedish as a pluricentric language“. U: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne. Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992.

Stepanov, Georgij V. “Problemy izučenija ispanskogo jazika v stranah Latinskoj Ameriki“. U: *Voprosi jazikoznanija* 4, 1957.

Stewart, William. “A sociolinguistic typology for describing national multilingualism“. U: *Readings in the Sociology of Language*, ur. Fishman, J. A. Haag i Pariz: Walter de Gruyter, 1968.

Švejcjer, Aleksandar D. *Očerk sovremennogo anglijskogo jazika v SŠA.* Moskva: Visšaja škola, 1963.

Thompson, R. W. “Spanish as a pluricentric language”. U: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne. Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992.

Tomić, Olga M. “Macedonian as an Ausbau language”. U: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne. Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992.

Willemyns, Roland. “A common legal framework for language unity in the Dutch language area: The treaty of linguistic union”. U: *Multilingua* 3–4, 1984.

Willemyns, Roland. „The Low Countries“. U: *Sociolinguistics - An International Handbook of the Science of Language and Society*, 2. izd, sv. 3, ur. Ulrich Ammon, Norbert Dittmar, Klaus J. Mattheier, Peter Trudgill. Berlin i New York: Walter de Gruyter, 2004.

Wurm, Stephen A. “Pacific Pidgin Englishes”. U: *Pluricentric Languages. Differing Norms in Different Countries*, ur. Michael Clyne. Berlin i New York: Walter de Gruyter, 1992.